

Nagy tömeg morajánál... Jer 11,16 fordítási és értelmezési kérdései

Izrael zöld olajfa, nemes szőlővessző, mindenestől fogva húséges mag. A Szentírás gyakran ilyen és hasonló metaforákban és hasonlatokban beszél Isten választott népéről.

Egyiptomból szőlőt hozál ki, kiűzéd a pogányokat és azt elülteted. Helyet egyengettél előtte, és gyökeret eresztett, és ellepé a földet. Hegyeket fogott el az árnyéka, és a vesszei olyanok lettek, mint az Isten czedrusfái. Sarjait a tengerig ereszté, és hajtásait a folyamig – olvashatjuk a 80. zsoltárban. Viszont jól tudjuk: Isten nem szőlőt hozott ki Egyiptomból, és szőlőt ültetett el, hanem Izrael népét szabadította ki a szolgaság házából, és adta neki a tejjel, mézzel folyó, jó és tágas földet. Isten úgy telepítette le Izraélt az ígéret földjén, mint ahogyan a gondos kertész ülteti el a nemes szőlővesszőt, mindenestől fogva húséges magot (Jer 2,21).

Az Istenben bízó hívek olyanok, mint a *zöldellő olajfa Isten házában* (Zsolt 52,8). Az igazak *plánták az Úrnak házában* (Zsolt 92,13), *virágzanak, mint a pálmafák, és növekednek, mint a cédrus a Libanonon* (Zsolt 92,12). Amikor a szentíró képek segítségével mutatja be Isten népét, minden esetben a kiválasztottsággal együtt járó státust hangsúlyozza: *közöttetek járok, és a ti Istenetek leszek, ti pedig az én népem lesztek* (3Móz 26,12); e hasonlatokban és metaforákban az **בְּחֵב**-státussal járó jogok és kötelezettségek jelennek meg.¹

Hasonló jelenséggel találkozunk a Jer 11,16-ban is: *Lombos, szép, formás gyümölcsű olajfa nevet adott néked az Úr. Nagy vihar morajánál tüzet gyújt rajta, és leromlottak az ágai.* Isten népének neve: szép formájú gyümölcsöket [termő] dús lombú (zöld) olajfa.

Az olajfa értékes fafajta, amelyet olajáért, gyümölcséért és fájáért természetnek. Olaját a királyok, papok felkenésekora használták, s ez jelképezte, hogy a felkent az Úr Lelke nyugszik. Viszont ez az olaj gyógyszer és illatszert gyanánt is szolgált. Nem véletlenül választotta Isten ezt a nevet: **תִּיבָה** – *olajfa*.² Egyfelől ez jelképezte a kiválasztottságot, másfelől viszont a feladatot is megjelölte: *Izrael papok birodalma és szent nép* (2Móz 19,6), melyet az Úr saját magának különített el. Izrael a szép gyümölcsöket termő, dús lombú olajfa, gyümölcssei pedig a nép a maga egyéneiben.³ Következésképpen mindenkinek, aki a választott néphez tartozik, gyógyszerre és illatszerré kell válnia környezete számára, és be kell töltenie az Ábrahámnak adott parancsot és ígéretet: *légy áldás* (1Móz 12,2) és *megáldatnak tebened⁴ a földnek minden nemzetségei* (1Móz 12,3). Ez az olajfa zöld, dús lombú (**תִּיבָה**), gyümölcsse szép és kellemes, akárcsak a jó és gonosz

¹ Mivel a képek általános üzenete nagyrészt azonos és csupán speciális üzenetükben különböznek, a az olajfa és a szőlő képe gyakran fog váltakozni.

² Lásd: **תִּיבָה** címszó, in: Harris-Archer-Waltke: *Theological Wordbook of the Old Testament*. Moody Press, Chicago 1980. I. kötet.

³ Keil-Delitzsch: *Commentary on the Old Testament, vol. 8*. CD-Rom edition, Ages Software 1998, 221.

⁴ Azaz: *nem csupán tebened, hanem a te magodban is.*

tudása fájának gyümölcse. Abban az állapotban van, amikor legnagyobb a terméshezama, és minden szempontból a legtöbbet várhatni tőle.

Azonban történt valami, ami végzetesen meghatározta a fa sorsát. A 16. vers nem beszél erről, de a szövegösszefüggésből könnyen ki lehet következtetni a történetet. Ahhoz hasonló történhetett, mint amit a Jer 2,21-ben, vagy az Ézs 5,1–2-ben olvashatunk: *Én úgy plántállak vala el téged, mint nemes szőlővesszőt, mindenestől hűsleges magot: mimódon változtál hát nékem idegen szőlőtőnek fattyú hajtásává?* (Jer 2,21); valamint: *Kedvesemnek szőlője van nagyon kövér hegven. Felásta és megtisztítá kövektől, nemes vesszőt plántált belé, és közepére tornyot építettett, sőt benne már sajtót is vágatott; és várta, hogy majd jó szőlőt terem, és az vadszőlőt termett!* (Ézs 5,1–2). Mivel az olajfa (illetve a szőlő) Izráel nem felelt meg az őt kiválasztó Úr elvárásainak, ítélet vár rá. Eddig a pontig teológiai mondanivaló szempontjából egységesek a különböző fordítások. Az igeszakasz második fele azonban nem kis gondot okozott a fordítóknak és exegétáknak. Az ítélet körülményeit illetően ugyanis nem egyértelmű a héber szöveg: *nagy vihar morajánál tüzet gyújtja rajta, és leromlottak az ágai – לְקוֹל הַמּוֹרָה גְדָלָה הַצִּיָּת אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דְּלִיּוֹתָיו*.

A fordítási gondot jelentő kifejezés a *הַמּוֹרָה גְדָלָה*. A különböző szótárak a következő fordítási lehetőségeket javasolják: Koehler–Baumgartner- és a Holladay-féle szótárak szerint (*zajos*) tömeg; a Harris–Archer–Waltke szerzőcsoport által szerkesztett teológiai szótár és a Brown–Driver–Bridge szótár szerint: *zivatar, ordító hang*.⁵ Ha viszont megvizsgáljuk a létező fordításokat, megállapíthatjuk, hogy nem csupán e köré a három jelentéscsoport köré tömörülnek.

Elsőként lássuk hát a LXX sajátos fordítási javaslatát: *εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς ἀνήφθη πῦρ ἐπ’ αὐτήν μεγάλη ἢ θλίψις ἐπι σέ ἠχρεώθησαν οἱ κλάδοι αὐτῆς – az ő körülmetélkedése szavára tüzet gyújtott rajta, nagy a te szorongattatásod, használhatatlanná váltak ágai*. Ebben a fordításban a hangsúly a megszegett szövetségen van, erre utal a körülmetélkedés szó is, ami beleillik a 11. fejezet kontextusába. A szövetség megszegésével kapcsolatosan másutt is olvashatunk hasonló próféciákat: *élek én, hogy eskümet, melyet megvetett, és frigyemet, melyet megszegett, fejébe verem* (Ez 17,19). A büntetés kiváltója az Isten szövetségével szembeni hűtlenség. A szövetséghez tartozás jegye pedig a körülmetélkedés volt. Mivel Izráel megszegte a szövetséget, éppen ezért a szövetséghez tartozása fogja majd vádolni őt. Az egyetlen akadály azonban az, hogy a *הַמּוֹרָה* értelemszerűen nem fordítható *περιτομή*-nak.

A következő csoportba azok a fordítások sorolhatók, amelyek viharnak, szélvésznek fordítják a *הַמּוֹרָה*-t. Ide tartozik magyar nyelvterületen az Aranyos Biblia, a Revidéált Károli, a Szent István Társulat fordítása, az új fordítás, a holland Willibrordvertaling, a Complete Jewish Bible nevű angol fordítás. Külön megemlíten-dő Robert Davidson angol fordítása,⁶ amely jövő idővel fordítja a kérdéses szakaszt: *A green olive tree, fair with goodly fruit, but with the roar of a great tempest he will set fire to it, and its branches will be consumed*. Az ide tartozó fordítások közül kiválik az Aranyos Biblia, ugyanis míg a legtöbb fordítás így szól: *nagy vihar morajánál tüzet gyújtja rajta, és leromlottak az ágai*, addig az Aranyos Biblia szerint az olajfa ágainak letördelése megelőzi a tűz kigyulladását: *de a' szélvésznek szavára annak leveleit tűzzel meggyújtja, minekutánna annak ágait lerontják*. Úgy tűnik, ezekben a fordításokban a hangsúly az esemény intenzitásán van.

⁵ Az említett szótárak megtalálhatók a BibleWorks 7-es programban is (HALOT, BDB, TWOT, Holladay).

⁶ Robert Davidson: *Jeremiah, The Daily Study Bible*. The Saint Andrew Press Edinburgh, 1986.

A francia nyelvű fordítások nagy zúgás hangjáról, rendkívül erős zajról beszélnek (Jeruzsálemi Biblia, Nouvelle édition Genève): *Avec un bruit fracassant; Au bruit d'un grand fracas*. Hasonló fordítást olvasunk a Neovulgatában is: *Nagy, zúgó hanggal tüzet gyújtott rajta, és összetörtek ágai*. Ugyanígy olvassuk néhány német fordításban is (Herder, Revidierte Elberfelder): *Wenn das große (Kriegs-)Getöse erschallt, legt er Feuer an sein Laubwerk, da verbrennen seine Zweige. – Ein großes Geprassel: Feuer hat er an ihn gelegt, und seine Äste brechen ab*. A magyar nyelvű fordítások közül ezt követi Kecskeméthy István fordítása is: *Zöldellő, szép gyümölcsű-alakú olajfa; az Úr nevezte nevedet. Nagy zúgás hangjánál tüzet gyújtott felette, és összetörtek ágai*. Ezek a fordítások a cselekmény erejét és adott esetben hirtelenségét hangsúlyozzák. A Kecskeméthy fordításában ezen túlmenően hangsúlyossá válik, hogy maga az Úr volt az, aki *zöldellő, szép gyümölcsű-alakú olajfának* nevezte Izráelt.

Ugyanide sorolhatók, viszont ezektől eltérnek azok a fordítások, amelyek általában nem *hanggal* fordítják a **הַקֶּזַיִם**-t, hanem konkretizálnak. Ilyen például a Luther fordítása:

aber nun hat er mit einem großen Mordgeschrei (ajkiáltás) ein Feuer um denselbigen angezündet, daß seine Äste verderben müssen.

Ehhez hasonló próbálkozással találkozunk a Vulgataban is:

ad vocem loquellae (beszéd) grandis exarsit ignis in ea et combusta sunt frutecta eius.

Hasonló a holland Statenvertaling fordítása:

maar nu heeft Hij met een geluid van een groot geroep (nagy kiáltás hangjával) een vuur om denzelven aangestoken, en zijn takken zullen verbroken worden.

Ugyanide sorolhatjuk még a Kálvin fordítását:

„ad vocem sermonis (*alii vertunt, tumultus*) magni accendit (*accendere fecit*) super eam, et fracti sunt rami ejus (*alii vertunt transitive, et fregerunt ramos ejus*)”;

illetve a Káldi-féle katolikus fordítást is:

de az ő [ti. Isten] beszéde szavára nagy tűz gyulad föl abban, és megégnek csemetéi.

Ugyanennek a fordításnak a magyarázó jegyzetében a következőket olvashatjuk:

„az Isten téged, oh Júda! szerencsés néppé alkotott, kitől a valódi istenesség és éreynesség gyümölcseit várhatta; de már most kiadta parancsát, hogy elpusztítsanak és földüljanak (hogy a kaldeusok tűzzel vassal pusztítsák el országodat, és fiaidat fogáságra hurczolják). A héber szerint... nagy tűz nagy robajjal gyulad föl abban, és ágait elpusztítja.”

Az angol fordítások legnagyobb része a héberhez hasonlóan megtartja a szöveg kétértelműségét. Általában *tumult*-nak fordítják a **הַקֶּזַיִם** szót, amelyet a szótárak a következőképpen adnak vissza: *kavarodás, felfordulás, csődület, tumultus, izgalom, zűrzavar, vihar* (pl. érzelmeké). Ezzel a változattal a következő fordításokban találkozunk: Young Literary Translation, American Standard Version, King James Version, stb.

A New English Translation és a Holman Christian Standard Bible a következő fordítást javasolják:

But I will set you on fire, fire that will blaze with a mighty roar – He has set fire to it, and its branches are consumed with a great roaring sound.

E fordítások szerint Isten az olajfát nem a nagy zaj, vihar, tömeg vagy kiáltás szavára gyújtotta meg, hanem: miután meggyúlt, nagy zajjal fog elégni.

Végül tekintsük meg az utolsó fordítási lehetőséget (saját fordítás):

nagy tömeg hangjára tüzet gyújtott rajta, és leromlottak ágai.

Mi újat hoz ez a fordítás a fentebb bemutatott fordításokhoz képest? A rajtakapott tolvajt nyilvános megszégyenítés éri (Jer 2,26). Izráelt, aki nem töltötte be hivatását, hanem elhagyta az Urat, Isten nyilvánosan fogja megbüntetni, szeretői szeme láttára: ruháját fel fogja takarni, hogy mindenki előtt látható legyen gyalázata (Jer 13,26; Náh 3,5). Ugyanezt a gondolatot fejt ki a zöld olajfáról szóló képes beszéd. Említettük, hogy Izráel milyen feladatot kapott, amikor az Úr így nevezte el: szép formájú gyümölcsöket [termő] dús lombú (zöld) olajfa. Mivel az olajfa egy idő után már nem termett jó gyümölcsöket, *nagy tömeg morajánál tüzet gyújtott alatta, és leromlottak ágai*. Ezt a fordítást követve az Ige értelme is módosul: az olajfát, amely immár nem terem jó gyümölcsöt, megégeti a „mennyei kertész”. Nem titokban végzi az ítéletes munkát, hanem nagy tömeg hangjánál, hadd álljon példaként, mi lesz terméketlen fa, a hivatását be nem töltő választott nép sorsa. *A te mennyei Atyád, aki titkon néz, megfizet néked nyilván.* (Vö. Mt 6,4.6.18)

Zárógondolatként álljon előttünk egy rövid újszövetségi kitekintés, hiszen az Újszövetségtől sem idegenek ezek a gondolatok. Maga az Úr Jézus nevezi követőit szőlővesszőknek: *én vagyok az igazi szőlőtő, és az én Atyám a szőlőműves... én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők.* (Jn 15,1.5) A lényegi különbség viszont ez: az Újszövetségben hangsúlyossá válik, hogy a választottak miképpen kapcsolódnak a tőhöz, illetve a termőföldhöz: Jézus Krisztus a szőlőtő, és a szőlővesszők csakis őáltala jutnak a termőföld tápanyagaihoz. *Minden szőlővesszőt, amely én bennem gyümölcsöt nem terem, lemetsz; mindazt pedig, amely gyümölcsöt terem, megtisztítja, hogy több gyümölcsöt teremjen. Ti már tiszták vagytok ama beszéd által, amelyet szóltam néktek. Maradjatok én bennem és én is ti bennetek. Miképpen a szőlővessző nem teremhet gyümölcsöt magától, hanemha a szőlőtőkén marad; akképpen ti sem, hanemha én bennem maradtok. Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők: aki én bennem marad, én pedig ő benne, az terem sok gyümölcsöt: mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek. Ha valaki nem marad én bennem, kivettetik, mint a szőlővessző, és megszárad; és egybe gyűjtik ezeket és a tűzre vetik, és megégetnek. Ha én bennem maradtok, és az én beszédeim bennetek maradnak, kérjétek, amit csak akartok, és meglesz az néktek. Abban dicsőíttetik meg az én Atyám, hogy sok gyümölcsöt teremjétek; és legyetek nékem tanítványaim.* (Jn 15,2–8)

By the Sound of a Great Crowd

In this short writing our purpose is to examine the problems of translation and interpretation of Jeremiah 11,16. In this biblical verse the word **הַמְרוֹלָה** has many possibilities of translation. After a short presentation of the biblical background I will examine the Hungarian, English, German, Dutch, French, Greek and Latin translations of this biblical verse, and finally I will present my own translation. At the end of this paper I am going to draw a parallel between the meanings of this image in the Old and New Testament.

The Hebrew dictionaries given many meanings of the word **הַמְרוֹלָה**: roaring sound, tempest and crowd. The LXX renders the word **הַמְרוֹלָה** by *circumcision*, which is grammatically impossible. Hieronymus translates it with *loquella*, which means speaking. In Calvin's Latin translation we read *sermo*, and in an additional note *tumultus*. In the German translations we can read *große (Kriegs-) Getöse, ein großes Geprassel, Mordgeschichte*. In the French translations we read about *un bruit fracassant* and *au bruit d'un grand fracas*. The Dutch versions translate it either by *tempest*, or by *een geluid van een groot geroep*. The majority of the English translations keep the ambivalence of the

text, translating the word הַמְרוֹקֶה with tumult. But Robert Davidson translates it by *tempest*, and in other less known English translations we find: *But I will set you on fire, fire that will blaze with a mighty roar – He has set fire to it, and its branches are consumed with a great roaring sound.*

Finally I have suggested the following translation: *By the sound of a great crowd He has set fire to it.* According to this translation the meaning of this biblical passage is changing as follows: the secret sin will be followed by a public punishment – *As the thief is shamed when he is discovered, so the house of Israel is shamed* (Jer 2,26).

As a New Testament parallel we should read John 15,1–8.

Áldjon meg téged a Mindenható!

Gyakran üresen és semmitmondóan csengenek ezek a mondatok: *Áldjon meg téged az Úr!* Vagy búcsúzások: *Isten áldjon!* Manapság nem ennek az igének a lényegi jelentése áll az ember érdeklődésének a középpontjában. Gyakran csak megszokásból, illemből mondják, illetve úgy hallgatják, mint a liturgiát lezáró mondatot, s olykor már ilyen gondolatokkal: *Vége a papi áldás! Ez után hazamehetünk.* Még az áldás is megkopik, megüresedik, már-már közhellyé lesz.

E rövidke írás az áldás néhány fontos vonását emeli ki. Jó volna tudatosítanunk ezeket, mert sok szempontból meghatározhatják teológiai gondolkodásunkat, életfel-fogásunkat és etikánkat.

Mi történik akkor, amikor a lelképásztor Isten áldását közvetíti a gyülekezet felé?

Ha az áldás görög és latin szavaira tekintünk, azt kell mondanunk, hogy ez a valami jókívánság kimondása. Ezt jelenti ugyanis a *benedictio* és az εὐλογία szó: *valakiről vagy valamiről jót mondani, valakinek jót kívánni, valakit megdicsérni, megtisztelni.* Viszont azonnal le kell szögezelnünk, hogy amennyiben Isten a cselekvő alany, egészen más jókívánságról van szó, s ez lényegileg különbözik az emberi jókívánságoktól. Erről árulkodik az Ószövetség áldásképe, amely a következő: *valakit erővel felruházni azért, hogy munkájában sikeres legyen; hogy hosszú élete legyen; hogy tudja elvégezni munkáját,* stb. Az ároni áldás is Isten jelenlétéért, kegyelméért és megtartó erejéért való könyörgés. A בָּרַךְ ige (pi'élben: *megáldani*) gyakran a קָלַל ellentétéként jelentkezik (*megátkozni, könnyűnek nyilvánítani, valaminek az értékét megcsorbítani*).

Idejét tekintve az áldás mindig jövő idejű és a nagyobb, a hatalmasabb közvetíti a kisebb felé. Forrása egyedül Isten. A megáldott ember életében Isten hűsége (אֱמוּנָה) és szeretete (חַסֵּד) nyilvánul meg. Az áldás-átok ellentétpárt gyakran találjuk az élet-halál ellentétpár társaságában, egymás kiegészítőjeként. Az ember Ádám bűnesete óta a halál átkának igáját viseli, az életet pedig egyedül Isten adja. Az élet pedig áldás.¹ Ebben az összefüggésben a בָּרַךְ ige jelentéséről a következőket lehet elmondanunk:

¹ Harris–Archer–Waltke: *Theological Wordbook of the Old Testament I.* Moody Press, Chicago 1980, 132.